



ТРОНІНА О.В.,
здобувач

*Інститут міжнародних
відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка*

КІПРСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ІСТОРИКО- ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Сучасні міжнаціональні та міжетнічні конфлікти (конфлікти другої половини ХХ – початку ХХІ ст.), є одним із головних факторів нестабільності у світі та становлять прямий виклик міжнародній безпеці. Ці конфлікти, оскільки вони потребують досить багато часу та зусиль для їх політичного регулювання, зазвичай, мають тенденцію до розростання, при цьому втягуючи все більшу кількість учасників-акторів. Це створює серйозну загрозу не лише тим, хто безпосередньо є конфліктуючими сторонами але і усьому людству, яке вступило в період світових глобалізаційних процесів¹.

Завершення Холодної війни, зникнення біополярного протистояння наддержалав не принесло людству довгоочікуваного миру та безпеки. Навпаки, значного поширення у світі набули етнонаціональні конфлікти. Вони виникали з постійністю, що лякає, не тільки у різних регіонах світу, але й охопили значну територію пострадянського простору, впритул наблизившись до кордонів суверенної України.

Виходячи з інтересів національної безпеки, Україна намагається брати активну участь у миротворчій діяльності ООН та у врегулюванні міжнаціональних конфліктів на теренах колишнього Радянського Союзу (Молдова, Грузія).

Тому проблема вивчення історії конфліктів, механізмів їх попередження та врегулювання є надзвичайно актуальну. Важливе значення набувають історико-політологічні дослідження етнонаціональних конфліктів в різних конкретно-історичних умовах з метою виявлення їх причин, наслідків, специфіки, типів, участі в них різних національних, етнічних груп, методів попередження та врегулювання².

Одним із таких конфліктів, який уже тривалий час не піддається політичному врегулюванню, є конфлікт між грецькою та турецькою громадами Кіпру. Історія цього конфлікту починає свій відлік час від початку 60-х років.

До 1960 року Кіпр був британською колонією. На той час на острові проживало біля 80 % греків та 20 % турок, і, звичайно, у боротьбі за незалежність більш активну участь брали греки-кіпріоти, частина з яких бажала з'єднатися з Грецією.

Після чотирьохрічної визвольної боротьби та набуття незалежності у 1960 році була прийнята Конституція Республіки Кіпр. Головною ознакою Конституції було закріплення в ній принципу пропорційного представництва грецької та турецької громад у всіх державних інституціях Кіпру у співвідношенні 70 до 30 відсотків. Президентом Кіпру став грек – архієпископ Макаріос, а віце-президентом із правом вето Рауф Денкташ, турок.

Одночасно Греція та Туреччина попередніми угодами визнавалися гарантами незалежності, територіальної цілісності та безпеки Республіки Кіпр. Таким чином відбулася міжнародна легітимізація впливу на розвиток ситуації на Кіпрі обох країн.

Проголошення незалежності Кіпру не зняло різного роду нашарувань у сфері відносин між основними національно-етнічними та релігійними громадами країни – грецькою й турецькою. До того ж, внаслідок різночitань положень Конституції ні одна із громад не підкорялася вказівкам, що надходили від міністрів протилежної громади. Поступово комплекс внутрішніх та зовнішніх чинників спричинив загострення стосунків між греками-кіпріотами й турками-кіпріотами, що з часом привело до конфлікту і фактичного розколу країни. У 1963 році відбулося різке загострення внутрішньополітичної ситуації і збройних сутичок між членами громад. Внаслідок цього – турки-кіпріоти прийняли рішення відкликати своїх представників із різних державних інституцій.

З метою запобігання ескалації конфлікту на Кіпрі в 1964 році Організація Об'єднаних Націй направляє туди миротворчі контин-

гент. З того часу ООН грає провідну роль у врегулюванні цього конфлікту. У грудні 1967 року турки-кіпріоти утворили "тимчасову турецьку адміністрацію". Виконавчу владу в турецьких районах Кіпру здійснював виконавчий комітет "тимчасової турецької адміністрації", очолюваний віце-президентом республіки. У 1974 році після спроби з боку правлячої верхівки Кіпру, представленої виключно греками-кіпріотами, вирішити питання про об'єднання в одну державу з Грецією уряд Туреччини висадив війська на Кіпрі, які окупували його північну частину. Наступного року на цій території було проголошено "турецьку федеративну державу Кіпр".

В 1983 році її законодавча асамблея проголосила в односторонньому порядку незалежну турецько-кіпрську державу під назвою "Турецька республіка Північного Кіпру". 12 березня 1985 року прийнято її конституцію. На сьогодні ця республіка ніким не визнана (окрім Туреччини).

Таки чином, на початок ХХІ століття, конфлікт між громадами греків-кіпріотів і турок-кіпріотів залишається осередком напруженості на Східному Середземномор'ї. Вже півстоліття кіпрська ситуація являє досить специфічну систему взаємодії різних елементів із особливою структурою їх взаємодії, як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях.

Більш того, можна констатувати наявність навколо кіпрської проблеми стійкої, трирівневої цілісності міжнародних відносин. Її перший, внутрішній рівень складає конфлікт між грецькою та турецькою громадами Кіпру, другий відображає двостороннє, регіональне протистояння між Грецією та Туреччиною. Третій, зовнішній рівень – це вплив на внутрішню ситуацію на Кіпру та характер греко-турецьких відносин впливових позарегіональних сил, втягнених тісно, чи іншою мірою у врегулювання конфлікту, насамперед, Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та США.

Внутрішньою основою конфлікту між грецькою та турецькою громадами Кіпру є зіткнення основних, життєвих інтересів греків і турків.

До проголошення незалежності (1960 р.) основним інтересом греків-кіпріотів було приєднання Кіпру до Греції, так званий "енозис". Для турко-кіпрської громади до певного часу не існувало ясного прагнення щодо об'єднання з Туреччиною. Для них головною метою було забезпечення своєї безпеки і відповідно недопущення "енозиса".

Великобританія, що володіла островом з 1878 року не зуміла нейтралізувати збройний (в основному, греко-кіпрський) визвольний рух. І як підсумок, ситуація перетворилася в тристоронній хворобливий пат, вихід із якого був знайдений на основі Цюрихсько-лондонських угод 1959 року.

Цюрихсько-лондонські угоди 1959 року мали б запобігти можливим конфліктам між релігійними громадами³. Згідно з цими угодами Велика Британія, Греція й Туреччина проголошувалися гарантами незалежності, територіальної цілісності та безпеки Республіки Кіпр. Але комплекс внутрішніх та зовнішніх чинників спричинив загострення стосунків між греками-кіпріотами й турками-кіпріотами, що з часом призвело до конфлікту і фактичного розколу країни.

Конституція Кіпру (1960 рік), встановивши статус "співзасновників держави" для обох громад, розділила між ними у встановлених співвідношеннях повноваження й представництво у владних структурах. Побудована на принципах двосторонньої влади та етнічного дуалізму, президентська система Кіпру проголошувала гарантію рівного статусу туркам-кіпріотам, але, заборонивши "енозис", не задовольнила основний інтерес греків-кіпріотів. У зв'язку з цим, багато хто в грецькій громаді розглядав ситуацію, що склалася на острові, лише як тимчасовий компроміс⁴.

У перший же рік незалежності конфлікт основних інтересів громад, ускладнений недостатньою дієздатністю державної моделі, загострився. У листопаді 1963 року президент Макаріос запропонував ряд конституційних змін, що обмежують права турецької громади. Вони були відхилені й у грудні того ж року на острові спалахнули зіткнення між громадами, що продовжувалися з різним ступенем інтенсивності й періодами затишку до 1968 року.

Чисельна й військова перевага греків-кіпріотів змусила турецьку громаду замкнутися в анклави компактного проживання. У знак протесту проти дій греків-кіпріотів усі представники турецької громади залишили державні органи.

Одночасно прийнята Радою Безпеки ООН Резолюція № 186 (1964 р.) визнавала кабінет, що повністю складається з греків-кіпріотів, урядом усього Кіпру. Це рішення дало грекам Кіпру міжнародне визнання, а турків-кіпріотів призвело до політичної ізоляції.

Проте, навіть в умовах блокади турки-кіпріоти продовжували бачити свій основний інтерес у недопущенні зниження свого статусу до рівня етнічної меншості. У свою чергу інтерес грецької громади полягав у закріпленні де-юре ситуації, при якій вплив турків-кіпріотів було б мінімізовано.

Таким чином, мав місце конфлікт основних інтересів громад при нестійкій рівновазі сил конфліктуючих сторін. Але греки-кіпріоти продовжували розраховувати зломити замкнених у політичних анклавах турків і затягували мирні переговори, що проходили з переврвами протягом 1968-1974 років⁵.

В рамках зустрічей міністрів закордонних справ країн НАТО

Греція та Туреччина домовилися утримувалися від дій, що могли б загрожувати зривом переговорів між громадами, і у 1971 році була досягнута між двома країнами усна домовленість обговорити кіпрське питання на двосторонньому рівні у випадку провалу "внутрікіпрського" діалогу.

Афіни рекомендували президентові Макаріосу піти на деякі поступки і надати туркам-кіпріотам автономію. Він, однак, із нездовірою віднісся до пропозиції Афін і продовживав розраховувати на повну капітуляцію турків-кіпріотів⁶. До того ж у 1960-1974 роках двосторонні відносини між Кіпром та Грецією були досить складними, і особливо загострилися, в той час коли до влади в Афінах прийшла військова хунта. У Греції вважали, що Макаріос поводиться зарадто самостійно і, підтримуючи на словах "енозис", фактично прагне стати главою незалежної держави. Афіни звинуватили Макаріоса в зрадництві "енозиса" та ініціювали переворот на Кіпру.

Події, однак, отримали інший політичний розвиток. Улітку 1974 року у відповідь на переворот, організований супротивниками президента Макаріоса за підтримки Афін, Туреччина окупувала 37% території Кіпру.

За угодою про обмін населенням (1975 р.) на півдні зосередилася греко-кіпрська громада, а на півночі – громада турків-кіпріотів.

Розвиток подій протягом 70-х років минулого століття засвідчив про формування ще одного рівня впливу навколо кіпрського конфлікту. Це – субрегіональне, біополярне протистояння між Грецією та Туреччиною, що характеризується паритетом сукупних можливостей обох країн.

Протистояння двох держав, що потенційно здатне викликати збройний конфлікт та катастрофічний сплеск нестабільності в регіоні, багато років підтримувало стратегічну стійкість конfrontаційного характеру на Кіпру.

Силовий імпульс із боку будь-якої кіпрської громади обов'язково втягував у процес Афіни та Анкару. Якщо Греція або Туреччина розглядали співвідношення сил як паритетне, то після демонстрації "мускулів" сторони відступали.

У 1983 році турки-кіпріоти проголосили незалежну державу "Турецька Республіка Північного Кіпру" (ТРПК). З того часу їхній основний інтерес продовжує дотепер полягати в забезпеченні собі гарантії безпеки і рівного з греками-кіпріотами статусу (саме на це було націлене проголошення ТРПК). З цієї причини вони вимагають, з одного боку, формального закріплення права Анкари на однобічне втручання в справи Кіпру, якщо під погрозою виявляться життєво важливі інтереси турецької громади, і, з іншого боку – юридичного визнання своєї рівності з греками-кіпріотами.

Наслідком цього є принципова вимога залишити при проектуванні можливого врегулювання більше прав у своєї адміністрації і передати як найменше повноважень центральному уряду, сконструювавши максимально аморфну конфедерацію із широкими правами (у тому числі правом вето) суб'єктів⁷.

"Основний" інтерес греків-кіпріотів після 1974 року – це об'єднання острова й забезпечення виводу турецьких військ. При цьому, визнаючи як варіант врегулювання створення двозонної держави з рівними правами громад (федерацію), вони прагнуть залишити навколо центру як найбільше привілеїв і не дати суб'єктам повноважень обмежувати на своїй території волю щодо поселення, переміщення і права власності. Крім того, неприйнятною для греків-кіпріотів є і вимога про надання Туреччині права на однобічне втручання у внутрішньополітичні процеси на Кіпрі.

У результаті, як і раніше має місце зіткнення "основних" інтересів, причому жодна з громад не має на стільки сил, щоб змусити іншу піти на поступки⁸.

Саме в умовах жорсткого протистояння основних, життєвих інтересів обох кіпрських громад важливим несиловим регулятором конфлікту стала Організація Об'єднаних Націй. За десятиліття залучення до кіпрської проблеми вона створила політичний формат для переговорів між громадами та неодноразово висувала пропозиції щодо основ кіпрського врегулювання.

Основні підходи до вирішення кіпрської проблеми базувалися на двох фундаментальних угодах 1977 та 1997 років між лідерами обох громад Кіпру. Вони погодилися взяти за основу врегулювання конфлікту ідею створення незалежного, не приєднаного, федеративного Кіпру, як країни, що складається із двох громад та осіб, що мають жити у своїх етнічних громадах при двозонному поділі території острова.

На основі цих угод та відповідних резолюцій ООН усі зацікавлені сторони, як у середині, так й поза межами острова, прийняли ідею незалежного, об'єднаного, двозонного Кіпру двох громад.

Але в загальному погодженному плані ООН кожна сторона мала свої пріоритети. Турецька сторона, як менша за чисельністю громада, висловлювалася за необхідність політичної рівності в урядових повноваженнях, двозонності та безпеці для громадян. Грецька сторона, яка майже в чотири рази перевершує за чисельністю населення турків, наголосувала на необхідності демілітаризації (виводі турецьких військ), демократичності уряду, прав власності та поверненні території.

Різниця в підходах, складність питань врегулювання, непоступливість сторін завели переговори у глухий кут та спричинили їх зрив на початку 90-х років. Будучи не в змозі нав'язати свої інтереси іншій стороні,

кожна громада ставилася до переговорного процесу під егідою ООН як до альтернативи примусових дій, забуваючи, що при такому підході втрачається зміст переговорів – досягнення компромісу.

Турки-кіпріоти не без підстави думають, що міжнародне співтовариство не цілком об'єктивне у визнанні легітимності греко-кіпрського уряду. Їхній інтерес до проведення переговорів під егідою ООН полягає в тому, що такий формат зрівнює статуси громад і служить довгостроковою метою досягнення міжнародного визнання. У результаті, сама тематика переговорів відходить на другий план, а ООН, таким чином, перетворюється в елемент, що перешкоджає врегулюванню алгоритму.

Грецька громада продовжує діалог між громадами у рамках ООН майже винятково для підтримки іміджу конструктивних переговорів.

Усталений за минулі десятиліття паритет сил конфліктуючих сторін, як і весь ландшафт вирішення кіпрської проблеми зазнав кардинальних змін після початку переговорів щодо вступу Кіпру до Європейського Союзу.

Європейський Союз розпочав переговори з Кіпром щодо вступу навесні 1998 року. Одночасно ЄС наголошував, що цей процес буде позитивно сприяти пошуку політичного рішення кіпрської проблеми на основі попередніх пропозицій ООН щодо створення двозонної федерації двох громад.

В цьому контексті Європейський Союз пропонував уряду Кіпру підключити представників громади турків-кіпріотів до переговорів щодо вступу. Тодішній президент Кіпру Клерідіс направив запрошення туркам-кіпріотам узяти участь у кіпрській команді переговірників. Але турки-кіпріоти відкинули це запрошення на підставі того, що уряд греків-кіпріотів не є представником усього Кіпру і що турецька сторона була раніше виключена з відносин Європейський Союз – Кіпр.

У грудні 2002 року саміт ЄС у Копенгагені прийняв рішення про вступ Кіпру до Євросоюзу, незважаючи на збереження на острові невирішеної політичної проблеми⁹. Тим самим, ЄС змінив арифметику кіпрської проблеми, розпочавши переговори щодо вступу з урядом греків-кіпріотів від імені всього острова.

Євросоюз, що прийняв рішення щодо включення Кіпру до своїх кордонів, може стати локомотивом такого роду трансформації. Стрижнем змін повинно служити усвідомлення необхідності сконструювати співпадаючий інтерес кіпрських громад, здатний змінити існуючий статичний тип конfrontаційної стабільності в її динамічну модель. Іншими словами, жорстка структура взаємних протиріч і претензій повинна бути розімкнута виходом на загальний інтерес, що зв'язує обидві сторони і спонукає їх до компромісу¹⁰. Це

завдання не просте й довгострокове. Успіх можливий тільки при здійсненні планомірної кропіткої роботи в цьому напрямку. І слово тут дійсно за Європейським союзом¹¹.

Отже, специфіка небезпеки конфліктів на рубежі ХХ-ХХІ ст. спонукає дослідників і практиків активно відшукувати та використовувати мирні засоби для їх врегулювання. Технологія мирного врегулювання конфліктів, як свідчить проведений аналіз кіпрського конфлікту, набуває особливого значення в сучасних умовах і, слід особливо підкреслити, стає головним фактором збереження і подальшого розвитку людської цивілізації в умовах глобалізації. Лише спільні зусилля мають сприяти пошуку нових засобів врегулювання конфліктів (як політичних, так і правових), зокрема, і кіпрського конфлікту.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Див.дет.: Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г.Білорус, Д.Г.Лук'яненко та ін. – К., 2001; Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М., 2002.
- ² Див.дет.: Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов.- М., 1999; Арцибасов И.Н., Егоров С.А. Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия. – М., 1989; Хрусталев М.А. Системное моделирование международных отношений. – М., 1987. – С.101-102; Международные конфликты современности / Под ред. В.И. Гантмана. – М., 1983; Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки. – Київ, 2002 та ін.
- ³ Текст див.: Joseph S.J. Cyprus. Ethnic Conflict and International Politics. – London, 1997. – Р.138-147.
- ⁴ Див.: Bahcheli T. Greek-Turkish relation since 1955. – London, Boulder, San-Fransisco, 1990. – Р. 45-46, 54-55.
- ⁵ На думку ряду дослідників, саме греки-кіпріоти стали ініціаторами силового сценарію. Див.: Patrick R.A. Political Geography and the Cyprus Conflict: 1963-1971. – L.,2000. – Р.199-206.
- ⁶ Див.: Ираклидис А. Кипрская проблема. Конфликт и решение. – Афины, 2002. – С. 137-153 (грецькою мовою).
- ⁷ Див.:Лебедева М.М. Трудный путь урегулирования конфликтов //Вестник Московского университета. – Серия 18: Социология и политология. – 1996. – №2. – С.54-59.
- ⁸ Див.: www.kypros.org/Cyprus_Problem/Makarios-Denktaash.html
- ⁹ Шемятенков В.Г. Европейская интеграция. – М., 2003. – С.315-316.
- ¹⁰ Див.: Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М., 2001. – Раздел 2: Границы, государственное строительство, национальная и территориальная идентичность. – С.301-378.
- ¹¹ Див.: Копайка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К., 2001; Rodriguez-Pose Andres. The European Union: Economy, Society and Policy. – Oxford, 2002.

Надійшла до редакції 13.01.2003